

*Дзіблюк Дарія, студентка бакалаврату
Купчишина Юлія, к.ф.н., доц.
Хмельницький національний університет*

СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ПРИРОДА (НА МАТЕРІАЛІ ЕСЕЇВ МЕРІ ОЛІВЕР)

Постановка проблеми.

Концепт *ПРИРОДА* є одним із ключових у загальнолюдській картині світу; він відображає людське світосприйняття й ставлення до навколишнього середовища. Дослідження вербалізації даного концепту в художній літературі дозволяє не лише зрозуміти співіснування людини й природи, а й заглибитися в специфіку авторського стилю та інтерпретації концепту, розкрити мовно-стилістичні особливості, що лежать в його основі.

Ми досліджуватимемо вербалізацію концепту *ПРИРОДА* на матеріалі прозових творів Мері Олівер – американської поетеси та есеїстки XX-XXI століть, лавреатки Пулітцерівської (1983) та Національної книжкової премій (1992) [8]. Природа у творчості письменниці є не лише фізичним середовищем, а й джерелом натхнення, спогадів та рефлексій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням поняття концепту в лінгвістиці займалися такі українські мовознавці, як Л. Айзенбарт [1], О. Мельничук [3], М. Полюжин [4]. Серед зарубіжних дослідників варто виділити Дж. Діна, Д. Кеммерера. Дослідженням концепту *ПРИРОДА* й тонкощами його вербалізації цікавилися такі науковці, як О. Малярчук [2], Г. П. Пасічник, Н. Пилячик, Г. Табакова [6]. Серед зарубіжних дослідників виділимо Лізабет Віттгефт Нільсен.

Актуальність і зацікавлення даною темою зумовлено не лише перекладацьким аспектом концепту *ПРИРОДА*, а й ознайомленням українського читача із творчістю Мері Олівер, жодна із поетичних і прозових збірок якої ще не перекладалися українською мовою.

Мета дослідження.

Розглянути і проаналізувати способи перекладу, що можуть бути використані у відтворенні вербалізаторів концепту *ПРИРОДА* у есеях Мері Олівер; запропонувати власний переклад.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сучасному етапі у мовознавстві неможливо відслідкувати єдину думку у трактуванні поняття “концепт” і його можливість охарактеризувати навколишній світ, однак На думку більшості науковців, концепт – поняття когнітивної лінгвістики, одиниця людського мислення, що формує абстрактну картину світу; це відображення дійсності людськими очима та досвідом. Концепт існує завдяки людській уяві та здатності мислити, об’єднувати поняття і явища в одне ціле.

Концепти інтерпретуються залежно від контексту дискурсу й відтак набувають різних значень. У контексті художнього дискурсу доречно говорити про *текстові*, або ж *художні концепти*.

Л. Айзенбарт надає вичерпне тлумачення *художнього концепту*: це втілена у стійких повторюваних образах і наділена культурно значущим змістом смислова структура, що відображає сутнісні ознаки дійсності та особливості її

сприйняття людиною певного місця і часу, і є основою художньої картини світу автора [1, с. 323]. Роль художнього концепту полягає у приверненні уваги читача до концептуально-значущих фрагментів тексту; генеруванні смислу тексту; вираженні авторської модальності; декодуванні глибинного концептуального змісту; характеристиці мовної особистості автора та персонажа; репрезентації індивідуально-авторської картини світу, що створюється усією системою мовних засобів і виражає авторське концептуальне осмислення та оцінку зображених явищ [3, с. 53]. Художні концепти також слугують потужними символами або метафорами, які представляють абстрактні ідеї чи теми.

Концепт *ПРИРОДА* є базовим концептом концептуальної картини світу людини. Цей концепт є загальнолюдським, тобто таким, що існує для носіїв всіх мов і культур незалежно від їх приналежності до будь-якої соціальної групи чи народності. За О. Малярчук, “розглядаючи загальнолюдський концепт необхідно виділити ті його складові, без яких він не мислиться індивідами; перш за все, у центрі вивчення є мовна особистість – тобто індивід із сукупністю його специфічних особливостей сприймання зовнішнього світу. Оскільки даний концепт розглядається в гуманістичній системі, що включає людину, а сприйняття навколишнього світу неможливе без уявлення про природне оточення та місце у ньому людини, концепт *ПРИРОДА* розглядається у межах антропоцентричного та когнітивного підходу до мови, де людина виступає мовною особистістю та об’єктом процесів, зосереджених у полі даного концепту” [2, с. 51].

Послугуючись польовою моделлю концепта М. Полюжина, для глибшого розуміння концепту *ПРИРОДА* необхідно визначити його ядро, базові (когнітивні) пласти – тобто лексико-семантичні поля, що відповідають або ж є дотичними до основних концептуальних ознак, – та інтерпретаційне поле [4, с. 218-219]. Для семантичного аналізу даного концепту насамперед необхідно визначити ядро та базові пласти.

Поняття “природа” є ядром концепту *ПРИРОДА*. Слід з’ясувати образний пласт концепту, представлений його номінантом (ядром), – щоправда, традиційно він трапляється не так часто, як його вербалізатори [6, с. 46].

“Природа” є одним із тих понять, яким неможливо дати чітке тлумачення; однак, щоб визначити базові пласти концепту – лексико-семантичні, або ж референційні поля концепту – необхідно розтлумачити його номінант. За Академічним словником української мови, природа – це:

1. Органічний і неорганічний світ у всій сукупності і зв'язках, що є об’єктом людської діяльності й пізнання, все те, що не створене діяльністю людини;
2. Сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу і т. ін. якої-небудь місцевості, країни; навколишнє географічне середовище;
3. Рослинний світ навколишньої місцевості;
4. Місцевість за межами великих міст, поселень, де багато зелені, свіжого повітря і та ін.;
5. Особливості навколишньої місцевості у певну пору року (перев. у сполуч. із сл. весняна, осіння і та ін.) [5].

Отже, українська мова тлумачить поняття “природа” як навколишнє середовище (рослинний і тваринний світи, рельєф, зелена місцевість) та сукупність неконтрольованих природних (погодних) явищ, пір року.

В англійській мові поняття “природа” (nature) має значно ширше значення й застосуванн: *senses relating to physical or bodily power, strength, or substance; mental or physical impulses and requirements; senses relating to innate character; senses relating to the material world* [7], – однак можемо виділити тлумачення, що стосуються не “природи характеру” чи людських характеристик, а власне *природного світу та природи як фізичного середовища*. За Оксфордським словником, природа (nature) – це:

1. The phenomena of the physical world collectively; esp. plants, animals, and other features and products of the earth itself, as opposed to humans and human creations;
2. More widely: the whole natural world, including human beings [7].

У такому випадку на основі значень лексеми *nature* розуміємо природу як усі похідні природного світу (тварини, рослини, люди), а також сукупність усіх неживих об’єктів і явищ цього світу.

Відтак можемо стверджувати, що до концепту *ПРИРОДА* відносяться такі лексично-семантичні поля (далі – СП), як ФЛОРА, ФАУНА, РЕЛЬЄФ & ЛАНДШАФТ, ПОГОДА & АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА, НЕБЕСНІ ТІЛА й такі проміжні поля, як ВОДА & ВОДОЙМИ, ЗЕМЛЯ, ЦИКЛІЧНІ ЯВИЩА, – тобто добові зміни, зміни клімату й пір року.

Концепт *ПРИРОДА* має досить розгалужену структуру, що складається з великої кількості лексичних експлікацій, а тому, незважаючи на загальноновживаність, у творчості кожного письменника він набуває нових семантичних ознак [6, с. 46]. Як зазначає Г. Табакова, “явища природи, пейзажі стають для ліричного суб’єкта поштовхом до переосмислення та обмірковування різноманітних явищ дійсності, за їх допомогою будується витончений ліричний сюжет” [6, с. 46].

Розгляньмо кілька фрагментів з есею “Upstream” Мері Олівер:

*Little by little I waded from the region of **coltsfoot** to the **spring beauties**. From there to the **trilliums**. From there to the **bloodroot**. Then the dark **ferns*** [9, с. 6].

Впевнено стверджувати про вербалізацію концепту *ПРИРОДА* нам дозволяють лексеми, що відносяться до семантичного поля ФЛОРА (НАЗЕМНІ РОСЛИНИ): *trilliums, ferns*. У контексті фрагмента нескладно зрозуміти, що *coltsfoot, spring beauties* та *bloodroot* також відносяться до переліку рослин, а додатковий інтернет-пошук підтверджує, що це – народні назви квітів, що англійською мають такі наукові назви, як *Tussilago farfara* (мати-й-мачуха), *Claytonia* (клейтонія) та *Sanguinaria canadensis* (канадська сангвінарія) відповідно.

Розгляньмо ще один приклад, у якому спостерігаємо СП ФЛОРА, а також СП НЕБЕСНІ ТІЛА й РЕЛЬЄФ & ЛАНДШАФТ:

*Plant your **peas** and your **corn** in the **field** when the **moon** is full, or risk failure. This has been understood since **planting** began* [9, с. 5].

Лексеми (to) *plant, planting* є дотичними до СП ФЛОРА, адже нерозривно пов’язані з рослинами (засівати, землеробство); до СП ФЛОРА також належать

лексеми *peas, corn*. СП ЛАНДШАФТ реалізовано лексемою *field*. Уперше спостерігаємо появу лексеми, що відноситься до СП НЕБЕСНІ ТІЛА (*moon*).

*I walked, all one spring day, **upstream**, sometimes in the midst of the **ripples**, sometimes along the **shore**. My company were violets, Dutchman's-breeches, spring beauties, trilliums, bloodroot, ferns rising so curled one could feel the upward push of the delicate hairs upon their bodies. My parents were **downstream**, not far away, then farther away because I was walking the wrong way, upstream instead of downstream. Finally I was advertised on the hotline of help, and yet there I was, slopping along happily in the **stream's coolness** [9, с. 4-5].*

Назви квітів відносимо до СП ФЛОРА: *violets, Dutchman's-breeches, spring beauties, trilliums, bloodroot, ferns*, – лексеми *upstream, downstream, ripples, shore, stream* – до СП ВОДА & ВОДОЙМИ, й одне словосполучення *spring day* – до СП ЦИКЛІЧНІ ЯВИЩА (ПОРИ РОКУ).

Проаналізуймо ще низку прикладів з есею “Staying Alive”:

*The thin **red foxes** would come together in the last weeks of **winter**. Then, their tracks in the **snow** were not of one **animal** but of two, where in the **night** they had gone running together [9, с. 15].*

Спостерігаємо низку лексем СП ФАУНА (*red fox, animal*), ЦИКЛІЧНІ ЯВИЩА (*winter, night*), а також СП ПОГОДА & АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА (*snow*).

*And in the blue **water**, see the **dolphin** built to leap, the **sea mouse** skittering; see the ropy **kelp** with its air-filled bladders tugging it upward; see the **albatross** floating day after day on its three-jointed **wings** [9, с. 20].*

У даному фрагменті домінують СП ФАУНА (морські тварини) та СП ВОДА, яке реалізоване власне його номінантом – *water*. До СП ФАУНА відносимо лексеми *dolphin, sea mouse, albatross*, а також дотичну до даного семантичного поля лексему *wings*. До СП ФЛОРА відносимо лексему *kelp*, що позначає один з порядків бурих водоростей.

Отож у підсумку, ядром концепту *ПРИРОДА* є власне поняття “природа”, визначення якого збігається в українській та англійській мовах: це навколишнє середовище (рослинний і тваринний світи, рельєф, зелена місцевість) та сукупність неконтрольованих природних (погодних) явищ, пір року, кліматичних і добових змін. Оскільки “природа” охоплює органічний та неорганічний світи й навколишнє середовище, визначаємо її вербалізатори в межах таких семантичних полів (СП), як СП ФЛОРА, ФАУНА, РЕЛЬЄФ & ЛАНДШАФТ, ПОГОДА & АТМОСФЕРНІ ЯВИЩА, НЕБЕСНІ ТІЛА, ВОДА & ВОДОЙМИ, ЗЕМЛЯ, ЦИКЛІЧНІ ЯВИЩА.

Розглядаючи концепт *ПРИРОДА*, необхідно зважати на лексеми, що належать до вищезазначених лексико-семантичних полів. У наведених фрагментах спостерігаємо домінування СП ФЛОРА, що є типовою рисою пейзажних описів. Відтак можемо стверджувати, що концепт *ПРИРОДА* в творчості Мері Олівер здебільшого проявляється саме в пейзажних описах, лексична складова яких включає переважно назви та перелік рослин; часто спостерігаємо назви тварин, описи погоди і ландшафту, власне навколишнього середовища й території. Результати даної розвідки вважаємо перспективними в подальших дослідженнях на тему вербалізації концепту *ПРИРОДА*, а також питань перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзенбарт Л. М. Термін “Концепт”: проблема визначення та підходи до вивчення. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Літературознавство.* 2016. Т. 45. С. 314–325. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU1_2016_45_28 (дата звернення: 25.04.2025).
2. Малярчук О. В. Концепт природа в системі антропоцентричного та когнітивного підходу до мови. *Сучасні лінгвістичні студії XXI століття : Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної заочної конференції.* 2015. С. 50–53. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21031/> (дата звернення: 16.04.2025).
3. Мельничук О. Інтерпретація концептів як художніх феноменів. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія.* 2023. Т. 2, вип. 7. С. 52–57. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.2.8>.
4. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2015. Т. 4. С. 212–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufm_2015_4_43 (дата звернення: 30.04.2025).
5. *Словник української мови.* URL: <https://sum.in.ua/s/pryroda> (дата звернення: 09.05.2025).
6. Табакова Г. І. Концепт “природа” в структурі художнього світу ліричної прози. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. Філологічні науки.* 2014. вип. 1. С. 45–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2014_2_8 (дата звернення: 09.05.2025).
7. *Oxford English Dictionary.* URL: <https://doi.org/10.1093/OED/1850732511> (дата звернення: 09.05.2025).
8. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Mary Oliver | Biography, Nature Poet, Pulitzer Prize & Facts | Britannica. *Encyclopedia Britannica.* URL: <https://www.britannica.com/biography/Mary-Oliver> (date of access: 10.05.2025).

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

9. Oliver M. *Upstream: Selected Essays.* Penguin Press, 2016. 192 p.